Fârâbî Araştırmaları: Fusûsu'l-Hikme Çalıştayı Kapanış Raporu

“Fârâbî Araştırmaları: Fusûsu'l-Hikme Çalıştayı” 08 Ekim 2026 Perşembe günü Isparta'da Barida Hotel Kovada Salonu'nda başarıyla gerçekleştirilmiştir. Çalıştaya ilişkin kapanış ve değerlendirme raporu aşağıda bilgilerinize sunulmuştur.

1. Çalıştay Künyesi

Başlık	Bilgi
Etkinliğin adı	Fârâbî Araştırmaları: Fusûsu'l-Hikme Çalıştayı
Düzenleyen	Süleyman Demirel Üniversitesi
Tarih	08 Ekim 2026, Perşembe
Saat	10:00 – 14:00
Yer	Barida Hotel, Kovada Salonu – Isparta
Açılış konuşması	Prof. Dr. Serdal TERZİ
Oturum sayısı	2
Tebliğ sayısı	7

Çalıştayın amacı, Fârâbî külliyatının tarihsel konumunu ve yazma geleneğini ele almak; özellikle *Fusûsu'l-Hikme* adlı eserin Fârâbî'ye aidiyeti ile muhtevasını farklı yöntemsel bakış açılarından tartışmaya açmaktır.

2. Program ve Oturumlar

Çalıştay, Prof. Dr. Serdal TERZİ'nin açılış konuşmasının ardından iki oturum hâlinde gerçekleştirilmiştir.

I. Oturum – Fârâbî Külliyatı: Tarihsel Konum ve Yazma Geleneği Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

Konuşmacı	Tebliğ
Prof. Dr. Salih AYDIN	Fârâbî'nin Fusûsu'l-Hikme Adlı Eserinin Filozofa Aidiyeti Meselesi
Prof. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI	Fârâbî Yazmaları ve Aidiyet Problemleri
Prof. Dr. İbrahim Halil ÜÇER	Fârâbî Külliyatını İslam Düşünce Tarihi İçerisinde Konumlandırmak

II. Oturum – Fusûsu'l-Hikme: Aidiyet ve Muhteva Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI

Konuşmacı	Tebliğ

Prof. Dr. Hülya ALTUNYA SAYAN	Fusûsu'l-Hikme'nin Fârâbî'ye Aidiyeti Problemi Bağlamında Yöntemsel Bir Değerlendirme
Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN	Fusûsu'l-Hikme'de İdrak Problemi
Doç. Dr. Salih YALIN	Fârâbî'nin Fusûsu'l-Hikme Adlı Eserinde Aklî Lezzet ve Aşk

Not: İlan edilen programda yer alan Prof. Dr. Yaşar AYDINLI'nın "Fârâbî'nin Eserleri Üzerine Genel Değerlendirme" başlıklı tebliği ve II. Oturum başkanlığı, hocanın sağlık sorunları nedeniyle çalıştaya katılamadığı için programdan çıkartılmıştır.

3. Tebliğlerin Özetleri

I. Oturum

Prof. Dr. Salih AYDIN – *Fârâbî'nin Fusûsu'l-Hikme Adlı Eserinin Filozofa Aidiyeti Meselesi* Aydın, eserin Fârâbî'ye ait olduğu tezini tarihsel ve metinsel delillerle savunmuştur. Geleneksel şerh ve ihtisarların eseri Fârâbî'ye nispet ettiğini, İbn Sînâ'ya nispetin ise istinsah ve kütüphane muhafaza uygulamalarından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Şiî/İsmâilî eğilimli müstensihlerin mezhebî müdahalelerini, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer isimlerinin bazı nüshalardan çıkarılması gibi somut örneklerle ortaya koymuştur.

Prof. Dr. Ferruh ÖZPİLAVCI – *Fârâbî Yazmaları ve Aidiyet Problemleri* Özpilavcı, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi düşünürlerin eserlerinin kütüphane yangınları, Moğol istilası ve istinsah hataları nedeniyle günümüze eksik ya da tahrif edilmiş olarak ulaştığını vurgulamıştır. Müstensihlerin teknik hatalarının, ekleme ve çıkarmalarının ve ideolojik saiklerin; eserlerin farklı müelliflere nispet edilmesine veya bölümlerinin müstakil kitaplar gibi algılanmasına yol açtığını belirtmiştir. Tek nüshaya bağlı kalmanın güçlüklerine dikkat çekerek, nüsha karşılaştırması ve tarihsel-kavramsal tahlil yoluyla Fârâbî'nin düşünce sistemine ulaşılabileceğini ifade etmiştir.

Prof. Dr. İbrahim Halil ÜÇER – *Fârâbî Külliyatını İslam Düşünce Tarihi İçerisinde Konumlandırmak* Üçer, Fârâbî külliyatının devraldığı felsefi mirası dönüştürerek İslam düşünce geleneğine yeni bir dinamizm kazandırdığını vurgulamıştır. Fârâbî'nin mantığı burhan merkezli, bütünlüklü bir bilgi sistemine dönüştürerek "Muallim-i Sânî" unvanını kazandığını belirtmiştir. On akıldan oluşan sudûr şemasının ve felsefeyi aklî bir hakikat alanı olarak konumlandırma çabasının İbn Sînâ, Gazzâlî ve İbn Rüşd'ü derinden etkilediğini; bu etkinin Latin felsefesine ve Orta Çağ Avrupa üniversitelerinin akademik yapılanmasına kadar uzandığını ortaya koymuştur.

II. Oturum

Prof. Dr. Hülya ALTUNYA SAYAN – *Fusûsu'l-Hikme'nin Fârâbî'ye Aidiyeti Problemi Bağlamında Yöntemsel Bir Değerlendirme* Sayan, aidiyet meselesini metodolojik ve metinsel deliller çerçevesinde ele alarak lehte ve aleyhteki görüşleri değerlendirmiştir. Biyografik kaynakların sessizliğine dayanan itirazı (argumentum ex silentio) zayıf bir argüman olarak nitelemiş; bunu Fârâbî'nin fasıllar hâlinde yazma pratiği ve Kâtib Çelebi gibi isimlerin tanıklıkları üzerinden açıklamıştır. Üslup farklılıkları, irfânî dil, iç duyular ve "vâcibü'l-vücûd" teriminin kullanımı gibi itirazları yanıtlamış; Fârâbî'nin hitap ettiği kitleye göre üslup değiştirdiğini ve lafzî farkların anlam bütünlüğünü bozmadığını vurgulamıştır.

Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN – *Fusûsu'l-Hikme'de İdrak Problemi* Cihan, eserdeki idrak, duyular ve akıl teorilerine dair açıklamaların Meşşâî felsefe geleneğiyle belirgin bir paralellik taşıdığını ifade etmiştir. Dış ve iç duyular, müfekkire, vehim, nazarî akıl ve kudsî ruh gibi kavramların işleniş biçiminin ve irfânî-işrâkî dilin, eserin zaman içinde yeni ilavelerle gelişen bir ilmî birikimin ürünü olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. İbn Sînâ metinleriyle büyük benzerlik taşıyan bu içeriğin, önceki metinlerden yararlanmayı meşru gören geleneksel ilim anlayışının bir örneği olduğunu; bu nedenle görüşlerin doğrudan Fârâbî'ye ya da İbn Sînâ'ya nispetinde ihtiyatlı olunması gerektiğini ifade etmiştir.

Doç. Dr. Salih YALIN – *Fârâbî'nin Fusûsu'l-Hikme Adlı Eserinde Aklî Lezzet ve Aşk* Yalın, tebliğinde hazzın idrakle ilişkisini merkeze alarak eserdeki aklî lezzet ve aşk kavramlarını incelemiştir.

4. Genel Değerlendirme ve Sonuçlar

Çalıştay, *Fusûsu'l-Hikme*'nin aidiyeti meselesini tek bir tezin savunusuna indirgemeden, farklı yöntemlerin birbirini sınadığı verimli bir tartışma ortamı sunmuştur. Tebliğlerden çıkan başlıca sonuçlar şunlardır:

1. **Aidiyet tartışmasında iki ana yaklaşım belirginleşmiştir.** Prof. Dr. Salih Aydın ve Prof. Dr. Hülya Altunya Sayan, tarihsel, paleografik ve metodolojik deliller ışığında eserin Fârâbî'ye ait olduğu görüşünü savunmuştur. Prof. Dr. Ahmet Kamil Cihan ise eserin zaman içinde ilavelerle gelişmiş bir birikimin ürünü olabileceğini belirterek nispet konusunda ihtiyatlı bir tutum önermiştir.
2. **Yazma geleneği, aidiyet probleminin merkezinde yer almaktadır.** İstinsah hataları, müstensih müdahaleleri ve mezhebî saiklerle yapılan değişiklikler, nispet karışıklıklarının temel kaynağı olarak tespit edilmiştir. Bu durum, tek nüshaya dayalı çalışmaların sınırlılığını açıkça göstermiştir.
3. **Yöntem birliği konusunda ortak bir zemin oluşmuştur.** Nüsha karşılaştırması, tarihsel-kavramsal tahlil ve biyografik kaynakların sessizliğine dayanan argümanların sınırlarının gözetilmesi, sonraki çalışmalar için ortak ilke olarak öne çıkmıştır.
4. **Fârâbî'nin düşünce tarihindeki konumu yeniden teyit edilmiştir.** Fârâbî'nin mantık, sudûr ve akıl teorileri aracılığıyla İbn Sînâ'dan İbn Rüşd'e ve Latin dünyasına uzanan etkisi, eserin muhtevasının bu geniş bağlam içinde okunması gerektiğini göstermiştir.
5. **Muhteva incelemeleri tartışmayı derinleştirmiştir.** İdrak, iç duyular, aklî lezzet ve aşk kavramları üzerine yapılan çözümlemeler, aidiyet meselesinin yalnızca filolojik değil aynı zamanda kavramsal bir sorun olduğunu ortaya koymuştur.

Çalıştay, alanında yetkin akademisyenleri bir araya getirmesi, disiplinlerarası bir bakış sunması ve Fârâbî araştırmalarına yönelik güncel bir tartışma zemini oluşturması bakımından amacına ulaşmıştır.

5. Öneriler

1. Çalıştayda sunulan tebliğlerin hakemli bir bildiri kitabı veya dergi özel sayısı olarak yayımlanması,
2. *Fusûsu'l-Hikme*'nin mevcut yazma nüshalarına dayalı tenkitli neşir çalışmasının planlanması,

3. Fârâbî Araştırmaları çalıştay dizisinin, Fârâbî'nin diğer eserlerini konu alan oturumlarla düzenli olarak sürdürülmesi,
4. Lisansüstü öğrencilerin bu çalışmalara katılımının teşvik edilmesi önerilmektedir.

Prof.Dr. Salih AYDIN

Çalıştay Düzenleme Kurulu Başkanı

Ek:

1. Çalıştay Programı (1 sayfa)